

VÁŽKOVÁ ANALÝZA (GRAVIMETRIE)

množství analytu se určuje z hmotnosti

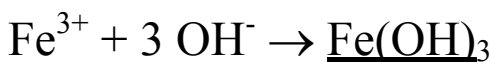
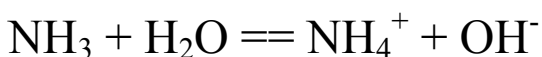
- samotného analytu izolovaného ze vzorku
- sloučeniny, na kterou byl analyt převeden nebo která vznikla chemickou reakcí s analytem
- jiné části vzorku

Typický postup vážkového stanovení v anorganické analýze

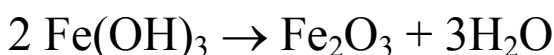
- převedení analytu do roztoku
- vyloučení analytu ve formě málo rozpustné sloučeniny (srážení)
- filtrace sraženiny
- sušení nebo žíhání sraženiny → *forma k vážení*
- vážení a výpočet

Příklad: vážkové stanovení železa

navážka a [g] vzorku se rozpustí v kyselině chlorovodíkové, z roztoku obsahujícího železité ionty se vysráží hydroxid železitý amoniakem:

sraženina se po odfiltrování žíháním převede na *formu k vážení* – oxid železitý:

hmotnost Fe_2O_3 se zjistí vážením (vyvážka b [g])

hmotnost analytu (železa) ve vzorku: $m = b \cdot f$

procentní obsah analytu (železa): $p = b \cdot f \cdot 100/a$

gravimetrický přepočítávací faktor $f = 2 \cdot A_r(\text{Fe})/M_r(\text{Fe}_2\text{O}_3) = 0,6994$

JEDNOTLIVÉ KROKY GRAVIMETRICKÉHO STANOVENÍ

- srážení
- zrání (stárnutí) sraženiny
- filtrace sraženiny
- promývání sraženiny
- převádění sraženiny na formu k vážení

Srážení a zrání sraženiny

Srážedlo: roztok kyseliny

roztok alkalického hydroxidu nebo amoniaku

roztok soli (halogenid, síran, šťavelan, fosforečnan...)

roztok organického činidla (8-hydroxychinolin...)

plyn (H_2S)

Sraženiny

- koloidní (částice 0,001-0,1 μm) - nefiltrovatelné
- amorfní (částice $> 0,1 \mu m$)
- krystalické (částice $> 10 \mu m$) – vhodné formy

Velikost částic sraženiny je závislá na

- rychlosti srážení (pomale srážení → krystaličtější sraženiny)
rychlost srážení je úměrná relativnímu přesycení roztoku
- přítomnosti dalších iontů (elektrolyty v reakční směsi podporují koagulaci částic do větších útvarů)

Hlavní zásady práce

- srážet ze zředěného roztoku
- používat jen malý přebytek srážedla, srážedlo přidávat pomalu za intenzivního míchání
- u velmi málo rozpustných látek (sulfidy...) přechodně zvýšit rozpustnost sraženiny zahřevem (zrání sraženiny) nebo mírným okyselením $\Rightarrow$ zpomalení srážení $\Rightarrow$ vyloučení krystalické formy
- tam, kde je to možné, používat *srážení z homogenního prostředí*

Rozpustnost sraženin

- závisí na rozpouštědle
- rozpustnost ve vodě je dána v zásadě *součinem rozpustnosti*
- je poněkud závislá na velikosti částic (velmi malé částice mají větší rozpustnost)
- je závislá na *iontové síle* ($I = 0,5 \cdot \sum c_i \cdot z_i^2$) roztoku, se kterým je sraženina v kontaktu
- je ovlivněna dalšími rovnováhami:
  - acidobazickými (vliv pH na rozpustnost hydroxidů, sulfidů, uhličitanů, fosforečnanů, štavelanů...)
  - komplexotvornými (tvorba rozpustných komplexů s nadbytkem srážedla, s jinými ionty)
  - oxidačně redukčními (změna oxidačního stupně analytu má vliv na součin rozpustnosti)

Znečištění sraženiny

- *adsorpce*
- *spolusrážení (koprecipitace)*
- *okluze, inkluze*

Filtrace sraženiny

Filtrační materiál

- filtrační papír – druhy pro kvantitativní analýzu jsou tzv. bezpopelné filtrační papíry (obsah popela v kotouči o prům. 9-12,5 cm je 0,05-0,13 mg)

Schleicher & Schüll		ekvivalentní filtry Filtrak-VEB-Specialfilterfabrik
589-1 (černá páska)	póry 3,7 μm	388 (červený přetisk)
589-2 (bílá páska)	póry 3,4 μm	389 (žlutý přetisk)
589-3 (modrá páska)	póry 1,1 μm	390 (modrý přetisk)

- membránové filtry (PVC, celuloza)
- pórovité sklo – skleněné filtrační kelímky (frity): typy G1-G5 nebo S1-S4 (vyšší číslo= menší póry), nejužívanější S3 (póry 30 μm), S4 (póry 8 μm)
- pórovitý porcelán – porcelánové kelímky s pórovitým dnem: typy tzv. berlínské A1-A3 (vyšší číslo=větší póry) A1 (6 μm), A2 (7 μm), A3 (8 μm)
- teflon (kelímky s teflonovou pórovitou vrstvou-pro filtraci silně alkalických vzorků- nasycený roztok NaOH)

Provedení filtrace

- za normálního tlaku (nálevka+filtrační papír)
- za sníženého tlaku (filtrační kelímeček a tulipánek, odsávačka, vývěva, nebo membránové filtry)
- za zvýšeného tlaku (membránové filtry)

Promývání sraženiny

cílem je odstranění složek matečného roztoku, který je zadržován sraženinou, a odstranění nečistot

Promývací kapalina

- voda
- roztok obsahující stejný ion jako promývaná sraženina (roztok $(\text{NH}_4)_2\text{C}_2\text{O}_4$ při promývání $\text{CaC}_2\text{O}_4 \cdot \text{H}_2\text{O}$)
- roztok obsahující elektrolyt s cizími ionty (NH_4NO_3 při promývání sraženin hydroxidů) – zabraňuje tzv. *peptizaci* sraženiny (tj. vzniku koloidní disperze)
- směs vody a organického rozpouštědla nebo samotné rozpouštědlo (EtOH, aceton, diethylether)

Provedení

- spirálový pohyb proudu kapaliny směrem ke středu nálevky
- opakování 6-8 krát

Konverze vylučovací formy na formu k vážení

- sušení sraženiny (sraženiny filtrované fritou)
  - běžná sušárna s regulovanou teplotou → chladnutí v exsikátoru → vážení
  - vakuová sušárna
  - Stockův hliníkový blok pro sušení v inertní atmosféře
- sušení a žíhání sraženiny (sraženina ve sbaleném filtru v porcelánovém kelímku nebo sraženina filtrovaná v porcelánovém filtračním kelímku)
  - kelímek žíhaný v plameni kahanu na trianglu
  - kelímek žíhaný v elektrické peci
- jiné postupy

Přehled vylučovacích forem prvků podle druhů srážedla a převádění na formu k vážení

Skupina	Sraženina	Forma k vážení	Způsob převádění	Pozn.
<i>Sulfidy</i>	HgS+S Bi ₂ S ₃ +S As ₂ S ₃ +S	HgS Bi ₂ S ₃ As ₂ S ₃	sušení	síra obsažená ve sraženinách se odstraní extrakcí sirouhíkem
	Sb ₂ S ₃	Sb ₂ S ₃	sušení v proudu CO ₂	
	CdS PbS	CdSO ₄ PbSO ₄	odkouření s H ₂ SO ₄	sulfidy nemají definované složení
	CuS, Cu ₂ S SnS ₂ Sb ₂ S ₃ , Sb ₂ S ₅ MoS ₃ GeS ₂	CuO SnO ₂ Sb ₂ O ₄ MoO ₃ GeO ₂	žihání 1100°C 850°C 450°C 900°C	
	ZnS	ZnO	žihání 1000°C	sráží se ve slabě kys. prostředí
	MnS NiS CoS	MnSO ₄ NiSO ₄ CoSO ₄	odkouření s H ₂ SO ₄	

Skupina	Sraženina	Forma k vážení	Způsob převádění	Pozn.
<i>Hydroxidy</i>	Be(OH) ₂ Fe(OH) ₃ Al(OH) ₃ Ti(OH) ₄ Th(OH) ₄ Ce(OH) ₄ Cr(OH) ₃ Bi(OH) ₂ NO ₃	BeO Fe ₂ O ₃ Al ₂ O ₃ TiO ₂ ThO ₂ CeO ₂ Cr ₂ O ₃ Bi ₂ O ₃	žihání 1000°C 1000°C 1050°C 850°C 1100°C 900°C 1000°C v proudu H ₂ 1000°C	
<i>Oxidy</i>	SiO ₂ .xH ₂ O WO ₃ .xH ₂ O SnO ₂ .xH ₂ O	SiO ₂ WO ₃ SnO ₂	žihání 1000°C 750°C 900°C	
<i>Halogenidy</i>	AgCl AgI Hg ₂ Cl ₂ TlI BiOCl	AgCl AgI Hg ₂ Cl ₂ TlI BiOCl	sušení 130°C 130°C 105°C 100°C	
<i>Sírany</i>	CaSO ₄ SrSO ₄ PbSO ₄ BaSO ₄	CaSO ₄ SrSO ₄ PbSO ₄ BaSO ₄	žihání 700°C	CaSO ₄ , SrSO ₄ a PbSO ₄ se srážejí z vodně-alkoholického prostředí

Skupina	Sraženina	Forma k vážení	Způsob převádění	Pozn.
<i>Chromany</i>	Ag ₂ CrO ₄ PbCrO ₄ BaCrO ₄ Hg ₂ CrO ₄	Ag ₂ CrO ₄ PbCrO ₄ BaCrO ₄ Cr ₂ O ₃	sušení 200°C žihání	
<i>Fosforečnany</i>	MgNH ₄ PO ₄ .6H ₂ O CdNH ₄ PO ₄ .H ₂ O CoNH ₄ PO ₄ .H ₂ O MnNH ₄ PO ₄ .2H ₂ O ZnNH ₄ PO ₄ NiNH ₄ PO ₄	Mg ₂ P ₂ O ₇ Cd ₂ P ₂ O ₇ Co ₂ P ₂ O ₇ Mn ₂ P ₂ O ₇ Zn ₂ P ₂ O ₇ Ni ₂ P ₂ O ₇	žihání 1100°C 900°C 1000°C 1000°C 900°C 1000°C	hořečnatá sůl se sráží za přítomnosti NH ₄ ⁺ v silně amoniakálním prostředí, ostatní fosfáty již v neutrálním nebo slabě kyselém
	BiPO ₄ AlPO ₄ InPO ₄	BiPO ₄ AlPO ₄ InPO ₄	žihání	
<i>Rhodanidy</i>	CuSCN	CuSCN	sušení 110°C	
<i>Šťavelany</i>	CaC ₂ O ₄ .H ₂ O	CaC ₂ O ₄ .H ₂ O CaCO ₃ CaO	105°C 500°C 900°C	

Skupina	Sraženina	Forma k vážení	Způsob převádění	Pozn.
<i>Organické cheláty</i>	$\text{Ni}(\text{C}_4\text{H}_7\text{O}_2\text{N}_2)_2$	$\text{Ni}(\text{C}_4\text{H}_7\text{O}_2\text{N}_2)_2$	sušení 110°C	srážení Ni^{2+} z amoniakálního prostředí diacetyldioximem
	$\text{Al}(\text{C}_9\text{H}_6\text{NO})_3$	$\text{Al}(\text{C}_9\text{H}_6\text{NO})_3$	sušení 130°C	srážení Al^{3+} ze slabě kyselého prostředí 8-hydroxychinolinem (oxinem)

GRAVIMETRICKÉ POSTUPY V ANALÝZE POTRAVIN

1. Z roztoku vzorku se analyt sráží a sraženina se po úpravě zváží

- **Stanovení fosforu** (jen v materiálech s vysokým obsahem P-fosfolipidy) - z mineralizátu vzorku se po zneutralizování sráží roztokem $MgCl_2 + NH_4Cl$ sraženina $MgNH_4PO_4 \cdot 6H_2O$, žiháním se převede na $Mg_2P_2O_7$, který se váží.
- **Stanovení hořčíku** - stejný princip: výluh popela + roztok $NH_4Cl + (NH_4)_2HPO_4 + NH_3 \rightarrow MgNH_4PO_4 \cdot 6H_2O \rightarrow Mg_2P_2O_7$.
- **Stanovení vápníku** - sráží se z amoniakálního prostředí šťavelanem amonným jako $CaC_2O_4 \cdot H_2O$ sraženina se po odfiltrování a promytí převádí žiháním na $CaCO_3$ (při $500^\circ C$) nebo na CaO (při $1000^\circ C$) nebo přidavkem H_2SO_4 , odpařením do sucha při $300^\circ C$ a žiháním při $600^\circ C$ na $CaSO_4$.
- **Stanovení škrobu** - škrob se převede zředěnou HCl na rozpustnou formu a vysráží se ethanolem, sraženina se po promytí ethanolem a vysušení při $130^\circ C$ zváží. FELLENERGOVA metoda: škrob se varem s roztokem $CaCl_2$ převede na rozp. formu a sráží se jodem.
- **Stanovení pentosanů** - varem s HCl dochází k hydrolyze na pentosy a dehydrataci na furfural (furan-2karbaldehyd), furfural se oddělí ze vzorku destilací s vodní párou a sráží se floroglucinolem (1,3,5-trihydroxybenzen) jako furfural-floroglucid, který se zváží:
$$C_4H_4OCH=O + C_6H_3(OH)_3 \rightarrow C_4H_4OCH(OH)OC_6H_3(OH)_2 \rightarrow C_{11}H_6O_3 + 2H_2O$$

- **Stanovení pektinu** - vzorek se extrahuje za horka 0,005M HCl izoluje se frakce nerozpustná v ethanolu, pektin obsažený ve sraženině se rozpustí v horké vodě a sráží se roztokem CaCl_2 jako pektan vápenatý. Sraženina se po vysušení zváží.
- **Stanovení sterolů v lipidovém podílu** - lipidy se zmýdelní varem s vodně -alkolickým roztokem KOH; po přidavku EtOH se steroly sráží digitoninem. Sraženina se odfiltruje, vysuší a zváží.
- **Stanovení citronové kyseliny** - citronová kyselina se izoluje jako olovnatá sůl; po regeneraci se oxiduje a dekarboxyluje na enolformu kyseliny 3-oxo-pentandiové, která reakcí s bromem poskytuje pentabromaceton, který se odfiltruje a zváží.
- **Stanovení diacetylu a acetoinu** - diacetyl (biacetyl, 2,3-butandion) se po převedení na oxim sráží v alkalickém prostředí nikelnatou solí jako bis(diacetyldioximáto)-nikelnatý komplex (červená sraženina). Sraženina se po promytí a vysušení zváží. Acetoin (3-hydroxy-2butanon) se nejprve zoxiduje železitou solí na diacetyl.
- **Stanovení sacharinu** - sacharin (sodná sůl anhydridu sulfaminbenzoové kyseliny) se tavením s Na_2CO_3 převede na síran sodný. Síranové ionty se stanoví vážkově jako BaSO_4 .
- **Stanovení cyklamátu** - cyklamát (sodná nebo vápenatá sůl kyseliny cyklohexyl-sulfamové) se rozkládá kyselinou dusitou za uvolnění síranových iontů, které se stanoví vážkově jako BaSO_4 .

2. Ze vzorku se analyt oddělí jiným způsobem

- **Stanovení vlhkosti** - odvážený vzorek se suší do konstantní hmotnosti. Obsah vlhkosti je dán hmotnostním úbytkem.
- **Stanovení tuku** - tuk se ze vzorku extrahuje nepolárním rozpouštědlem. Z extraktu se oddestiluje rozpouštědlo a tuk se zváží.
- **Stanovení theobrominu a kofeinu** - alkaloidy se ze vzorku extrahují zředěnou H_2SO_4 ; ze sulfátů se uvolní báze přidávkem MgO , směs se extrahuje chloroformem v Soxhletově přístroji - do extraktu přejde theobromin a kofein, po odpaření se zváží; kofein se z odparku oddělí na základě rozpustnosti v CCl_4 .

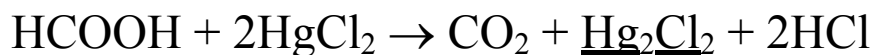
3. Ze vzorku se odstraní matrice, zbývá analyt

- **Stanovení popela** - organický podíl vzorku se zuhelní a zpopelní (org. hmota $\rightarrow CO_2 + H_2O$), zbývá popel, který se zváží (*popel* připravený bez pomocných činidel obsahuje převážně uhličitany alkalických kovů a alkalických zemin; někdy se stanovuje tzv. *sulfátový popel* - po spálení vzorku v peci se přidá H_2SO_4 , odpaří se do sucha a odparek se přežihne).
- **Stanovení nerozpustné vlákniny** - vzorek se za předepsaných podmínek hydrolyzuje (např. zředěnou H_2SO_4 a pak zředěným roztokem $NaOH$ nebo směsí $CH_3COOH + HNO_3 + CCl_3COOH$ nebo enzymově), nerozpustný zbytek se odfiltruje vysuší a zváží.

- **Stanovení ligninu** - stejný princip, za lignin se považuje zbytek po hydrolýze v 72%-ní H_2SO_4 .
- **Stanovení glycerolu ve víně** - z vína se vysrážejí kyseliny a cukry hydroxidem vápenatým, ethanolem a etherem, z rozpustného podílu se oddestilují těkavé látky a v destilačním zbytku zůstane glycerol.

4. Činidlo poskytuje reakcí s analytem sraženinu, která se zváží

- **Stanovení mravenčí kyseliny**: izolace z okyseleného vzorku destilací s vodní párou, mravenčí kyselina pak redukuje chlorid rtuťnatý na nerozpustný chlorid rtuťný, který se po vysušení zváží:

$$f = M_r(\text{HCOOH})/M_r(\text{Hg}_2\text{Cl}_2)$$

- **Stanovení redukujících cukrů**: reakce s Fehlingovým roztokem (CuSO_4 + vinan sodno-draselný + NaOH) za horka → vznik nerozpustného Cu_2O → váží se Cu_2O nebo Cu po redukcii oxidu záhřevem v parách methanolu, z hmotnosti Cu_2O (resp. Cu) se určí hmotnost cukru odečtem z tabulky.